

TARTALOM

Tosics Iván—Elek Sándor: Települési hátrányok	3
Havas Gábor: Ibafa	17
Lengyel Gabriella: Települési és társadalmi különbségek egy falusi cigányközösségben	34
Pethő László: Tanyai családok	47
Sipos Zsuzsanna: Gondolatok Márkus István Nagykőrös-szociográfiájához	56
Ambrus Péter: Dzsumbuj	63
Győri Péter: Szegregáció egy budapesti telepen	75
Mátyus Aliz: Egyik helyről a másikra	83
Kőbányai János: A „csöves kérdés”	95
Bálint B. András: Gyal	102
J. Berger—J. Mohr: A hetedik ember. Ismerteti: Deme Tamás	108
Részletek. Fordította: Décsey Erzsébet	110
SZERZŐINKRŐL	
KÉPEK	
Kováts Albert grafikái	100
Kőbányai János fotója	16, 107

SZERZŐINKRŐL

TOSICS IVÁN közgazdász, a VÁTI munkatársa
HAVAS GÁBOR a Népművelési Intézet tudományos munkatársa
LENGYEL GABRIELLA szociológus,
PETHŐ LÁSZLÓ adjunktus, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola tanára
SIPOS ZSUZSANNA a Népművelési Intézet tudományos munkatársa
ELEK SÁNDOR közgazdász
AMBRUS PÉTER az Országos Alkohollevonó Intézet munkatársa
GYŐRI PÉTER szociológus
MATYUS ALIZ a Népművelési Intézet tudományos munkatársa
KŐBÁNYAI JÁNOS író, szociográfus
BALINT B. ANDRÁS újságíró, szociográfus, a Magyar Hírlap munkatársa
DECSEY ERZSEBET szerkesztő, a VIDEOTON RT munkatársa

kultúra és közösség

KULTÚRA ÉS KÖZÖSSÉG 80. 4.

A TARTALOMBÓL

Tosics Iván -- Elek Sándor: Települési hátrányok
Havas Gábor: Ibafa
Lengyel Gabriella: Cigányok települési és társadalmi különbségei...
Ambrus Péter: Dzsumbuj
Mátyus Aliz: Egyik helyről a másikra
Kőbányai János: A „csöves kérdés”
Bálint B. András: Gyal

80•4

és új lakók arányát, akkor a régi lakók kb. 80%. Az egy szobára jutó személyek száma még ma is magas: 2,6 fő.

1976–77-re a házak állaga teljesen leromlott. A telep udvara pusztaságra emlékeztet, a „játszótér” néhány koszos homokbucka; 1977 végétől felvonulási tereppé kezd válni a körülkerített terület minden talpalatnyi helye: tatarozni fognak. Ez az egész nem is annyira csatatérre, hanem inkább a környékre oly jellemző lerobbant tárolótelepekre emlékeztet. Mindenesetre az udvar mint élet-tér egy időre megszűnt létezni.

A 77-es évben a nyolcadikos gyerekeket a szemközi iskolából a Mester utca elején lévő iskolába telepítik (ez a Ferenc körútnál van). A 78/79-es tanévben az egész felső tagozatot és az *elsőöket* a „Mester 67-be” telepítik (ez a Hámán Kató útnál van). A környékről ekkor összesen 150 gyereket telepítenek a Mester utcai általános iskolába, helyükre a Kőbánya-újhegyi új lakótelep gyerekeit szállítják ide — autóbusszal.

1979-ben az Illatos úti általános iskolát megszüntetik, most már minden környékbeli gyerek a Mester utca 67. alá jár iskolába. A hivatalos indoklás szerint: nagyon kevés a gyerekek száma. Jegyezzük meg, hogy a 79/80-as tanévben kb. 200 gyereket kényszerítenek a Mester utcai iskolába. (Az Illatos úti iskola egyébként soha nem volt nagy iskola, csak túlzsúfolt.) Az 1978/79-es tanévben a Mester utcai iskolába járó dzsumbujbeli gyerekek 45%-a félévkor egy-négy tantárgyból bukásra állt. A szülők alsó tagozatos gyerekeiket vagy a nagyobb gyerekekre bízák, vagy naponta váltva egymást, több gyereket visznek el az iskolába. (A munkahelyi késések száma megnő.) Hazafelé a legtöbb gyerek egyedül jön. (A távolság annyi, mint az Erzsébet-híd budai oldalától a Keleti pályaudvarig.) 1978-ban a Gyámügyi Hivatal valamilyen formában 110 dzsumbujbeli kiskorúval foglalkozik (egyszeri, rendszeres segély stb.). A 110 esetből 11 „védő-óvó” felügyelet alá helyezés, 5 eset állami gondozás megszüntetés, 5 állami gondozásból „védő-óvó” felügyeletre változtatás és 45 állami gondozás alá helyezés vagy azzal kapcsolatos egyéb ügy (novemberi adatok).

Közben elkezdődött a tatarozás, és 1980 első negyedévében az egyik ház kivételével be is fejeződött. A lakók erre a három évre úgy emlékeznek vissza, hogy még annál is rosszabb volt, mint a háború alatt (pl. sokszor 2–3 napra megszűnik az áramszolgáltatás, máskor meg a lakások „ráznak”; ezen időszakban ég le az „A” épület pincéje is). A házakat műanyag festékkel kenik le. Ennek következtében az eddig száraz (de vékony falú) lakások elkezdenek befűlledni. A festés után 2–3 hónapra a lakások többsége már *penészes*.

Így fest hát a Dzsumbuj élete az ellátottsági szint emelése és a telep rendbehozatala után.

Győri Péter

SZEGREGÁCIÓ EGY BUDAPESTI TELEPEN

„... egy kalap alá veszik az egészet,
azért, mert körbe van kerítve.”

A SZEGREGÁCIÓRÓL

A városszociológia egyik központi kérdésfeltevése, hogy a különböző társadalmi csoportok a városon belül hogyan, hol, mennyire különülnek el egymástól. A probléma módszeres vizsgálata s ezzel a településen belüli, lakóhely szerinti szegregáció-kutatás kezdete a húszas évek észak-amerikai városaihoz fűződik. A különböző hullámokban ideérkező nemzeti, etnikai, vallási csoportok egymástól és az ún. fehér középosztálytól elkülönülve — elkülönítve telepedtek le, a maguk kínai, néger, zsidó, olasz stb. negyedeikben önálló intézményrendszert építettek ki, kulturális, vallási szokásaik, a gazdaságban és társadalomban elfoglalt helyük révén élesen elhatárolódtak környezetüktől.

Ez a többszörös és társadalmilag jelentős elkülönülés olyan folyamatokat indított el, illetve olyan látens jelenségeket tett láthatóvá, amelyek szükségszerűen felhívták a politikai, gazdasági, tudományos szakemberek figyelmét az ún. szegregációs jelenségekre. Gondolunk itt elsősorban a társadalom „páriái”-nak ezen negyedekbe tömörülésére, mely elősegítette a deviánsnak nevezett magatartásminták gyors, tömegméretű terjedését, felerősödését, az ún. gettó-szellem kialakulását, valamint az itt lakók társadalmi helyzetének további romlását. De az „erkölcsi leromlás” mellett az épületek, intézmények gyors „fizikai” leromlása is megfigyelhető volt, s ez az ún. slumosodási folyamat nemcsak a városok társadalmi, hanem gazdasági, urbanisztikai egyensúlyát is veszélyeztette. Részben ezek a folyamatok készítették a különböző szakértőket arra, hogy a szegregációt mint negatív, megszüntetendő jelenséget kezeljék.

Hazánkban a különböző társadalmi csoportok térbeli elhelyezkedése sajátosságai szociológiai szempontú vizsgálatának feltételei akkor teremtdtek meg, amikor egyrészt a társadalom szerkezetét illetően az ún. *rétegződésvizsgálatok* már bizonyos eredményeket tudtak felmutatni, másrészt a tömeges lakásépítés technikai, gazdasági feltételeinek létrejötte a *városépítészeti* számára lehetségessé, sőt szükségessé tette a városok szerkezetébe, az ott lezajló folyamatokba való nagyarányú beavatkozást.

Ilyen előzmények után került át a hazai és a kelet-európai szakirodalomba — a városszociológia viszonylagos elterjedésével párhuzamosan — a szegregáció fogalma. Ez az átvétel azonban nem járt együtt a szegregáció jelentésének s a kelet-európai viszonyok közötti értelmezhetőségének alapos megvizsgálásával. Egyes vélemények szerint a szegregáció kategóriájának felhasználása a szocialista városkutatásban megtévesztő, nem helyénvaló, mivel a szocialista viszonyok között nincsenek alapvetően elkülönült társadalmi csoportok, s így hiányzik a szegregáció társadalmi alapja. Másrészt viszont a szociológiai jellegű városkutatások nagy része felhasználja a szegregáció fogalmát, értve alatta minden olyan jelen-

seget, amely azzal kapcsolatos, hogy a különböző társadalmi csoportok a város területén nem egyenletesen, hanem eltérő arányokban helyezkednek el. Ez empirikusan viszonylag egyszerűen vizsgálható, de így a szegregáció egy könnyen kezelhető statisztikai kategóriává, mérőindexek jelzőjévé válik, s ezzel elveszti azt a fajta társadalmi tartalmát, amely létrejöttét a városszociológiában indokoltta tette.

Véleményem szerint a szegregáció az egymástól valamilyen módon megkülönböztethető társadalmi csoportok olyan, településen belüli, lakóhely szerinti térbeli elkülönülése, amely (durkheimi értelemben) *társadalmi tényként* jelenik meg a társadalom tagjai számára. Így szegregáltaknak nevezem azokat a területeket, amelyekhez részben a terület lakói, részben az ott nem lakók részéről olyan negatív (vagy pozitív) értékítéletek tapadnak, melyek megnehezítik (vagy megkönnyítik) az ott lakók társadalmi érvényesülését, illetve érvényesülési esélyeit. Az ilyen, társadalmi tényként megjelenő elkülönülés—elkülönítés többnyire (de nem feltétlenül) együtt jár a területek fizikai, gazdasági, infrastrukturális, intézményi viszonyainak jelentős különbségével is.

Meghatározásommal természetesen nem azt állítom, hogy a szegregált területek lakóinak társadalmi érvényesülését (döntően) értékítéletek határozzák meg, hanem csupán annyit mondok, hogy az egyes területekhez tapadó értékítéletek is *motiválják* azt. Hogy milyen erősen, hogyan, azt a következőkben próbálom majd bemutatni. Nem lesz szó a vidéken, falvakban — változó intenzitással, de gyakran igen erőteljesen — megjelenő szegregációs jelenségekről, az alvén, cseléd-soron lakók, tanyasiak, cigánytelepek elkülönüléséről—elkülönítéséről.

Ennek a vizsgálódásnak a tárgya néhány, 1945 előtt épült budapesti telep, illetve az azokhoz kapcsolódó értékítéletek, előítéletek. Ezeknek az ítéleteknek az intenzitása, hatása igen változó lehet. Vannak klasszikusan híres-hírhedt telepek, mint a Dzsumbuj, Tripolisz, Vizafogó, és vannak olyan telepek, melyek csak a szűkebb-tágabb környéken híresek-hírhedtek, mint pl. az újpesti városi házak, a Nagyvárad utcai telep, a pestlőrinci Állami-telep stb.

A BUDAPESTI TELEPEKRŐL

Ahhoz, hogy a budapesti telepekhez kapcsolódó szegregációs jelenségről beszélhessünk, először is meg kellene határoznunk, hogy milyen építészeti, társadalmi képződmények tartoznak véleményünk szerint a „telep” címszó alá. Példaképpen felsorolunk néhány olyan, 1945 előtt épült budapesti épületegyüttest, melyek még ma is állnak, illetve egy-két éve még álltak és telepeknek tekintethetők. Ilyenek a téglagyári telepek (csillaghegyi, kőbányai), a Duna-parti cigánytelepek (Vadevezős utcai, a volt Vizafogó), a MÁV-telepek, a pestlőrinci Államilakótelep, a kispesti Wekerle-telep, a kőbányai Pongrácz-telep, a Városszéli-telep, a IX. kerületi Dzsumbuj, a VIII. kerületi Százados úti telep, Angyalföldön a volt Tripolisz, a Babér utcai telep, a Madarász utcai telep, a Kassák Lajos utcai „Malomházak”, Újpesten a „Pamutház”, a városi házak, a Nagyvárad utcai téglagyári, később „Izzós”-telep stb.

Arra, hogy melyek azok a sajátosságok, amelyek alapján ezek a képződmények egy — másoktól elválasztható — csoportba sorolhatók, egzakt választ nem tudunk adni. Csak annyit tudunk mondani, hogy ezek az épületegyüttesek mindig (a vadtelepüléseket kivéve) valamilyen egységes építészeti koncepció alapján épültek, s ez a koncepció, a megtervezettség általában igen feltűnő, mindenki szá-

mára szembeötlő. Ehhez hozzájárul, hogy többnyire az ilyen épületeket, épület-együtteseket kerítés veszi körül, határolja el a környezettől. Gyakran a főbejáratnak megfelelő utca, házszám jelöli az egész telepet, az épületeknek csak római vagy arab sorszámuk, illetve ABC-betűjelük van. A főbejáratnál, bejáratnál általában porta vagy a telepi gondnok (házmester) lakása található. Egyes telepek önálló élelmiszerbolttal, kocsmával, sportpályával, játszótérrel, esetleg iskolával, óvodával, templommal rendelkeznek. Az ún. alapellátással kapcsolatos kommunális létesítmények telepen belüli megvalósításának szándékára utal *Schuler Dezső* 1935-ben írott könyve is: „Az új rendszerű szükséglakás-telep — a tervek szerint — megfelelő számú, egyhelyiséges lakásokat magában foglaló épületből, illetőleg épületekből és telepenkint egy gazdasági épületből és egy népjóléti épületből állt. (. . .) A gazdasági épületben a közös használatra rendelt helyiségek nyertek volna elhelyezést, így a mosókonyha, szárító- és mángorlóhelyiségek, fürdőszobák, végül a telepfelügyelői lakás. A népjóléti épületben a napközben munkában levő lakók gyermekeinek bölcsőde- és óvodaszerű gondozásra szolgáló helyiségeket terveztek. Az iskolaköteles gyermekek, akik a telephez legközelebbi iskolába járnak, az iskolai előadások után és a déli szünet alatt szintén itt részesültek volna gondozásban.”

A telepeken a gondnok feladata volt többek között a házirend szigorú betartatása. A házirend néhány pontja:

— Káromkodás, veszekedés, pénzre vagy értékre való játék a telep területén tilos.

— Szeszes italokat a telepre csak orvosi rendeletre szabad bevinni.

— Az engedély nélkül bevitt szeszes italokat a felügyelő elveheti és kiöntheti.

— A lakásokban mosni tilos.

— A telep kapuját télen este 9 órakor, nyáron 10 órakor a felügyelő bezárja, és azon túl csak kivételes esetekben bocsáthatja be a lakókat.

— Részeget a telepre nem bocsátanak be.

— A lakásokban albérlőket tartani, vagy idegeneknek éjjeli szállást nyújtani nem szabad.

A telepek közös jellemzője, hogy nem egy-egy tőkés vállalkozó, hanem vagy az állam, vagy a város (székesfőváros), vagy valamely állami kézben lévő vállalat (MÁV, Vízmű), illetve nagyobb tőkével rendelkező részvénytársaság beruházásaként épültek. Többnyire egy-egy kislakás-, munkáslakás-, szükséglakás-építési akció során jöttek létre. Nem egy esetben eredetileg ideiglenes elhelyezés céljából létesült telepek váltak állandó lakóhellyé; találkozhatunk lőszérbarakkokból, laktanya-, kórházépületekből, nyilvánosházakból, apácázárdából, istállósorokból kialakított telepekkel is.

Egy-egy gyár, részvénytársaság építette például az angyalföldi Malomházakat, az újpesti Pamutházat, a téglagyári telepeket stb. „Közpénzből” épültek telepek a trianoni békekötés után az elcsatolt területekről Budapestre menekültek elhelyezésére, a kis fizetésű állami tisztviselők és a kilakoltatás elől menekülők egy töredékének stb. Erről így ír *Liber Endre* 1930-ban: „A lakásokat a székesfőváros elsősorban a szerényebb gazdasági helyzetűek (kisiparosok, kiskereskedők, munkásosztály, közép- és kistisztviselők) számára létesítette és ezek jogos igényeihez és keresőképeségéhez mérten. (. . .) Társadalompolitikai szempontokból a székesfőváros kifejezetten tartózkodott a lakosok kasztszerű összetömrítésétől. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy egyes házakban és telepeken az önkéntes és természetesen homogenitás nagyobb foka jött létre, de ennek hátrányos következményei nem mutatkoznak.”

A TELEPIEK PERSPEKTÍVÁJÁRÓL

A kirekeszthetőség kezdete ...

(Egy volt BESZKART-os az Állami-telepről:) „Itt nagyon sok vasutas volt, postás, rendőr, finánc, ilyen közalkalmazottak. Mert azok nem esküdtek fel az utód-államokra, akik most testvéreink, akkor még ellenségek voltak. Elég az hozzá, hogy azokat kidobták, berakták vagonokba. És akkor ugye a MÁV se bírta azt a rengeteg kocsit a Rákosszentimre-re, Palotán, És akkor az állam csinálta ezeket a telepeket. Ahol a Fradi-pálya van, a Zita-telepet, a Valéria-telepet — azok meg-hadikórházak voltak, deszkabarakkok — és volt itt még az Augusztia stb., meg volt egy Sashalmon. Ezek mind csak amolyan hirtelen barakkok voltak, katonakórháznak a háború alatt, utána inséglakás. De akik idekerültek Szentlőrinc-re, azok méltóságos urak voltak, olyan szép lakást kaptak. A többi, azok nem voltak ilyen építkezések, azok ócskák voltak. Fabarakk, belül téglá, szegény népeket rak-tak bele, teleposkálták, annak el kellett tűnnie. És a végén úgy látom, hogy ezt a telepet is annak nézték, mint azokat voltak. Pedig ez nem az volt. Becsületes em-berek laktak itt addig, amíg az állam meg nem kezdte, hogy Budapestről hozták ki a nem fizetőket. Itt már nyitottak ingyenkonyhát a telepen állami pénzből. Aztán már olyanok voltak, hogy azért is lusták voltak elmenni, hogy miért nem hozzák ide?! Ezek inséglakásra jártak, ezek nem akartak dolgozni. Rendesebb emberek iparkodtak akkor spórolni, vettek Szemere-telepen, Erzsébeten meg mit tudom én milyen telepeken telkeket, meg építkeztek házakat, itt hagyták.”

(Az Állami-telepről egy olyan lakó, aki szüleivel jött, amikor kilakoltatták őket:) „Egy olyan jellege volt a telepnek, olyan rossz híre. De itt tessék elhinni, hogy emberek laktak. Hát mit mondom, míg mi itt gyerekek voltunk, hát miből éltünk? Itt a Szemerének volt — ahol most a KISZ-lakótelep van — ott volt egy gyümölcsöse, meg ilyen vadaskertje. Hát abból éltünk — úgy, ahogy mondom — hát mink is tizenegyen voltunk. Oda kijártunk gyümölcsöt lopni, ha meg, meg bírtuk dobni a fácánokat, az nagyon szép volt. Aztán elkapott a csősz, elvert ben-nünket, aztán kész. Meg a Csérinek itt volt a személtárája, a Cséri-telep, azok ide kihordták a vásárcsarnokból az aznap nem elkelt zöldséget, vagonból letúrták, mi kimentünk, aztán guberáltunk, és hoztuk haza, és ebből éltünk. Ez volt a gyer-mekkorom. De képzelje el, hogy egy konyhában hogy lehetett tizenegy ember-nek ... Hát két ágyat lehetett csak fölállítani! Nem azt kérdezte apám, hogy ki esett le, hányan estetek le az ágyról?!”

...és továbbhárítása...

(A Tripoliszról:) „Hát itt igen sok cigány volt. Nagyon sok zenész. Az csak abból élt, hogy zenélt, és bizony nagyon szépen élnek. Nem irigylem tőlük végeredmény-ben, de attól függetlenül dolgozhatnak négy órát, és utána négy órát zenélné-nek. Főleg azóta kupálódtak ki — már hogy így fejezzem ki magam —, amióta kül-földre járnak. Ott aztán mesés dolgokat hoznak be! És bizony éreztetik is a többi lakókkal, hogy ... hogy is mondták? „En művészúr vagyok!” Általában az, aki rendszeren viszonyult a lakótársaihoz, nem volt velük probléma. Itt általában csak azokkal volt mondjuk, akik ilyen ... Például ezek a Füstösök, ezek a Duna-partról kerültek ide, ezek az úgynevezett oláh cigányok, ezek a seftelők, ezekkel volt in-kább a probléma. Mert azok dolgozni nem szerettek, viszont piacra jártak gagyiz-ni. Akkor megtették azt, hogy mit tudom én honnan szereztek anyagokat, és itt volt a tanya végeredményben. Szóval, hisz azér mondják, hogy Tripolisz, mert

itt minden előfordul végeredményben, itt mindent lehet csinálni. Pedig nem igaz, mert itt csak egy-két ember volt ilyen, aki ilyen leszólható, de a többi, a zöme vég-eredményben becsületes dolgozó ember. És ezek meg mások is innen járnak ki a Garai térre, a Lehel-piacra, nem dolgoznak, csak gagyiznak, seftelnek, vesznek-adnak, mit tudom én. Itt volt a tanya, ha valaki megjött külföldről, akkor az első útja ide vezetett. Ugye vagy ide raktak le valamit, vagy innen vittek valamit. Meg kell mondani, elég sokszor járt ki a rendőrség, el is kaptak egyeseket. A má-sik meg, hogy ha mi magyarok — már így mondom, mert ugye ők így mondják, hogy mi magyarok vagyunk, és ők az újmagyarok, nem szabad azt mondani, hogy cigány — ha mi magyarok azt csináltuk volna, vagy úgy viselkedtünk volna, mint ahogy ezek viselkedtek, akkor réges-régen megbüntettek volna bennünket, lezártak volna bennünket. Szóval itt van az igazságtalanság, miért lehet az egyik-nek, mért nem lehet a másiknak?!”

Akik a teleppel foglalkoznak — a rendőrség

„Az én lányomat is megtámadták. Este tíz órakor jött haza a gyárból ... és itt az ablak alatt, itt fojtogatta a pacák. De hát borzalmas elmesélni is. És amikor elmentünk a rendőrségre és jelentettük, azt mondta nekem a rendőr: Maga akar-ja nekem bemutatni a Nagyvárad utca 32—34-et?! Maga nekem ne mutassa be, maguk ott laknak? Mondom: Sajnos, szégyenlem ... harminc éve ott lakok, de szégyenlem kimondani. És olyan véleményem volt a rendőr, hogy nem is akarok róla beszélni! Olyan véleményem volt a rendőr, hogy ... azóta a kislányom este öt után ki se mer menni ...”

(A Tripoliszból egy lakó:) „Előfordult az, hogy ismeretlen tettes, nem tudjuk ki az, itt a tizenkettesben volt, hogy valaki felmenekült az emeletre, és onnan le-lökték. Hogy egymást késelték mondjuk a cigány meg a fölötté lakó, akik hát örök ellenségek voltak. Előfordult, hogy az egyik lakót, az Erdei bácsit — éjjeliőr volt — jött haza és leütötték, meg is halt. A Horvát Lászlót, azt szintén leütötték, amikor jött haza fizetésnapkor. El is fogták a tettest. Hát ilyen apróságok voltak, dehát ... És nem mindig telepi csinálta végeredményben! De viszont itt történt a telepen, és mindent ráfognak a telepiekre! Bármilyen történet bárhol, először a szálak mindig ide futnak, szóval mindig ide jönnek először nyomozni, keresni. És ez vala-hogy, valahogy olyan ... hogy is mondjam ... úgy lealázó! Mert hiába mondjuk, hogy kérem ne kérdezzék, hogy nem-e észleltünk itt valamit, hogy nagylábon élő, hogy tényleg az utóbbi időben feleslegesen költekező, vagy ilyesmi ... Szóval bár-mi történik, mindig a szálak először ide vezetnek, ide szaladnak először nyomozni, és innen indulnak aztán tovább. És ez, ez az, ami végeredményben sértő! Mert hiába mondjuk, hogy megváltoztak az emberek, mert tényleg, akik ilyen notórius verekedők, azok elkerültek innen, tehát megszűródött a telep ... Természetesen nem találunk semmit, és kénytelenek továbbmenni. De attól függetlenül, a bélyeg csak rákerül a telepre! Úgyhogy ez az egyetlenegy, ami többek között hát úgy nyomja a telep életét.”

Akik a teleppel kevésbé foglalkoznak a — tanács:

(A Nagyvárad utcai telepről:) „Ez az egész telep ilyen cselédalakásos volt. Azelőtt téglagyár volt itt, a gróf Károlynak volt ez a téglagyára, és akik ott dol-goztak, meg a cselédek lakásai voltak ezek. A téglagyár megszűnt 48-ban, oxigén-gyár lett. És maradtak a lakók, legtöbbje. Akkor már a telep az Izzóhoz tartozott. Először az IKV-hez, utána az Izzóhoz, utána újra fölvette az IKV. Jó, mondjuk

így nem épült semmi, csak a téglagyár helye elment, ott lett lent a játszótér, de a lakások ugyanúgy maradtak mind. Építkeztek — már a lakók —, kertesítették, elkerítették, de úgy mondjuk nem építettek semmit. Az az igazság, hogy itt már a tanács se tud kiigazodni, mert engedte, hogy mindenki ezt építse, azt építse, úgyhogy most már a tanács se tudja, hogy mi van itt.”

(Az Allami-telepről:) „Itt nem törődött senki semmivel. A tanácsnál is a vezetőségek változtak, a tanácstagok is, egyik jött, a másik ment, és aki itt született vagy itt nőtt fel, az még csak el tudott érni valami eredményt. És hát ilyen körülmények között nem kapta meg a telep az Ingatlantól azt, amit hát jó, becsületes embereknek kellett volna. Mindig azt mondták, hogy elbontják majd ezt a telepet az emberekkel együtt.”

(És egy másik lakó szintén az Allami-telepről:) „Hallottam, hogy az Allami-telepnek nagyon rossz híre van, és szét kell szórni ezt a népet, aki itt lakik. Hivatalos ember, valamelyik nap volt a rádióban, a XVIII., XIX. meg a XX. kerületi IKV-nek a vezetője — még a lányom is fel volt háborodva velem együtt, hogy ez nem igaz — mikor mondja ennek a három kerületnek az IKV lakáskarbantartójának az igazgatója, hogy a XVIII. kerületi, „rossz hírű” Allami-telep. Hát a jóistént neki, itt is olyan emberek vannak, mint máshol! Melóseemberek vannak, vannak gazemberek is — ez mindenütt van, nemcsak az Allami-telepen! Az embernek megáll az esze, hogy aki nem lakik itt, nem tudja mi van itt, kik laknak itt, azok mondanak véleményt! De hogy milyen jogon, milyen alapon?! Nem tudom, ki az, nem ismerem, de szeretnék egyszer vele beszélni, milyen céllal vagy hogy mond ő véleményt egy környékről, hogy rossz hírű. Hát miért rossz hírű? Jött ide más hivatalos ember is, az is mondta, hogy rossz hírű stb. Valahol hallhattak egy ilyen véleményt, nyilván egy ugyanilyentől, mint aki a rádióból beszélt, akinek fogalma sincs, hogy itt tulajdonképpen kik laknak, valamit mondtak, hogy ilyen vagy olyan társaság van itt, és akkor, akkor egy kalap alá az egész! Olyan felzúdulás volt, hogy nem igaz!”

A telepiek státusza az iskolában, a munkahelyen:

(Egy fiú a Tripoliszból:) „Amikor én ott voltam (az iskolában), akkor már ez nem volt így kialakulva, csak mondták, hogy te is tripoliszi vagy? Megjegyezték maguknak, hogy tripoliszi vagyok. Emögött az volt, hogy lenézték ezt a környéket. Mert maga ezek az épületek nem olyan jók, nem olyan szép lakások vannak itt, mint több helyen ott voltak. Meg hírve volt, nem szerették az emberek az itt lakókat.”

Külvilág — információhiány: „Há...át ha azt mondja az ember, hogy Tripolisz, húú az így, meg úgy! Pedig nem köll ijedezni, mer’ a Tripolisz is van olyan, mint benn a városban, sőt! A városban még kuttyábbak laknak! Még osztán ottan csúnyábban beszélnek, mint a Tripoliszban. Én tudom, vótam már a városban! Mikó’ kiálltak pörölni, hogy mit kiabáltak egymásnak! Osz olyan nagyúri negyedbe’ vót. Úgyhogy nem köll lenézni a Tripoliszt! Azér’ én még ellaknék itten, azt a kis időmet, ami még hátra van. Nem, nem talállok el, csak a piacig. Be a városba nem talállok én, csak a Lehel-piacig. Onnan haza is tudok gyönni, meg oda is tudok menni. De már arra benn a városban nem. A Lehel piacon túl nem voltam én úgy egyedül. Csak amikor vittek a kórházba, az ORFI-kórházban szokok feküdni. Onnan úgy hoznak haza, úgy is visznek el. Egyedül nem, nem soha, régen se, amikor gyerek voltam, nem vótam benn a városban. Így se vótam, nem

járok, nem is érdekö’ semmi. (A gyerekek) ... hát ők má’ másak, másak! Én azt se tudom, hogy hun van az a Váci utca. Mindig azt hittem, hogy ez a Váci út az. Akkor kinevetnek, hogy hát valami Váci utca ... Hát mit tudom én, hogy mi az a Váci utca?! Nem tudom. Nem tudom, hogy milyen a város, vagy hogy merre. Nem tudom, nem járok a városba. Nem is bírnák az idegeim, ahogy látom a tévében azt a rengeteg népet! Még az is földlegesít, ahogy a tévében látom. Hát még ha ott köztük kéne járnom! Például még soha nem láttam aztat a ... ami a föld alatt van, mi az? (A metró) Azt még én nem láttam, soha nem is láttam, de még nem is tudom elképzelni!”

(Ugyanerről egy 28 éves betanított munkásnő Újpestről:) „Nem járok be a Belvárosba, nem. Én nem, isten őrizz! Nekem arra ... A lelkeket kinyomják a buszon. Tényleg annyira kikerüljük, inkább a másik oldalra járunk. Meg ott is vannak ismerőseink, kizárólag Óbudán. Egy barátnőm van, de az itt Újpesten, oda pedig gyalog is eltalálok. Mikor a fiam kórházban volt, akkor voltam bent. Egyszerűen nincs bent dolgom. Azért, hogy nézelődjek, azért minek? Az a helyzet, hogy mindig olyan helyzetben voltunk, ha szerettem volna valamit venni — mert ugye azért megy az ember el, hogy mászkáljon, nézelődjön, hogy mi van —, de én hiába mászkálok, engem a fene megesz, ha nem tudom megvenni! Hát nem? Hát nincs pénzem. Engem idegesít, hogy olyan jó dolgok vannak, és olyan tehetetlen vagyok. Bár szerintem ez egész gyerekkoromban már kialakult. Mondjuk akkor meg az volt, hogy nem engedtek. Szóval olyan kijárási tilalom volt állandóan. És valahogy úgy komolyan meg is maradt bennem, hogy túlságosan nem szeretem az idegen dolgokat, idegen helyeket.”

Kölcsönös félelem, idegenkedés, elutasítás... „Lőrinc mindig elit helynek számított, olyan értelemben, hogy itt laktak írók, zenészek, művészek. Olyan kertváros jellegű volt, úri embereknek nyári lakjuk volt itt, ahová kijöttek. Még most is laknak itt írók. És ezeknek rossz véleményük volt a telepről, féltek a telep emberektől. Hogy miért? Ki tudja, a munkáseemberektől mindig félnek. Igen, egy olyan úri hely volt Lőrinc, és azért hát ugye ezeket a munkáseembereket, akik itt a falakon belül éltek, lenézték. Ezek csak prolik voltak ... De mi nyugodtan éltünk itt a telepen. Bezárták a kapukat, nem féltünk. Ahogy bejöttünk a kapun, olyan nyugalom szállta meg az embert, hogy na. Soha nem féltam. Azelőtt jöttem haza a munkából nyugodtan, nagyon későn is. Csak azt kellett mondani egy telepi fiúnak, hogy légy szíves kísérelj haza, mert félek menni — na jó, mondta, mögötted megyek, menjél nyugodtan. Nem mert minket bántani senki.”

(Szintén jellegzetes formában jelentkezik a védekezés-elutasítás mechanizmusa a Tripolisznál.) „Itt van ez a két telep, ez a Göncöl-telep (az ötvenes években épült a Tripolisz mellett, majdnem ugyanolyan, mint a Tripolisz — Gy P.), mi vagyunk a Tripolisz. Ha a tripoliszi gyerekek átmennek ide a Göncöl-telepre — mert itt van egy olyan kis játszótér hintával —, ha odamennek játszani, akkor onnan elzavarják őket, hogy menjetek a Tripoliszba, ti odavalósiak vagytok! Szóval ez megvolt sajnos, még tán most is megvan. Annak dacára, hogy már azért eléggé cserélődtek itt az emberek, meg új generáció is már volt közben. De az megvan még most is, hogy ha innen a telepről, innen mitőlünk megy át egy gyerek játszani, bizony elzavarják, hogy te csak menj innen, mert te tripoliszi vagy! Azt nem tudnám megindokolni, hogy miért vagy hogyan. Végeredményben csodálkozom, hogy így nyilatkoznak, mert merem állítani, hogy akik most a Göncöl-telepen laknak, annak a nyolcvan százaléka innen a Tripoliszból került át! Hát

akkor miért felejt el azt, hogy ő is a Tripoliszból jött?! Talán ő már akkor megváltozott, vagy különnek érzi magát, hogy a Göncöl-telepen lakik és nem a Tomori-telepen?! Hát innen került ő oda! Mert amikor ezeket tatarozták, akkor megkérdezték, hogy aki át akar menni oda a Göncölbe, jobb körülmények közé, mehet-e? Tehát végeredményben így került ő oda a Göncöl-telepre annak idején. Mert annak dacára, hogy a Tomori-telepen lakunk, azért még nem vagyunk sem buták, sem elmaradiak, sőt talán még, még okosabbak is vagyunk, mint egyesek, akik a Göncölben laknak! Ezt nem nagyzásból mondja az ember, dehát ez így van.

(Ugyaninnen egy fiatalember:) Most már azt mondják, hogy Újpestre költözött a Tripolisz! Az új Tripolisz ott van! Abban a lépcsőházban is, ahol én már lakom, sokan laknak, akik innen az egyesből jöttek. Annak a háznak a java a Tripoliszból való.

(A Tripoliszról így beszél a szanálás alatt egy lakó:) „Meg kell mondani, hogy ez egy nagyon-nagyon szép telep volt annak idején. Itt olyan, egy szanatórium, egy szanatórium volt szinte az egész. Mert a házak között gyönyörű szép kertek voltak!... És a másik: megvolt az önbizalom. Nem kellett félni, hogy na hát... Jó, volt a múltban egy rossz híre állítólag a telepnek, hogy vagányok voltak, verekedések voltak. De én merem állítani, hogy amióta én itt vagyok, 50 óta az ilyesmi nincs. De sajnos a múltnak a neve rajta maradt a Tripoliszon. Illetve a hírneve. De annak dacára, hogy Tripolisz, merem állítani, hogy itt nagyon sok becsületes ember lakik. Most már csak lakott, idézőjelben, mert ugye szanálják. Volt itt mérnök, volt itt nyomozó, sőt mi több a Tiszai Magda énekesnő, operaénekesnő, az is innen indult ki, a Biszku elvtárs szintén innen indult ki. Akkor itt lakott még a Farkas Jancsi, az is egy híres futballista volt. Úgyhogy nagyon nagy, híres emberek... sőt mi több: a kerületből került ki a Nezvál elvtárs is annak idején! Úgyhogy ez nem egy akármilyen, ez tényleg egy munkás, kimondottan egy munkás... nem kerület, hanem végeredményben egy munkástelep volt. És azért nem azt kell mondani, hogy: nahát a Tripoliszban vagányok voltak. Nem, nem bizony, mert itt nagyon sok komoly ember megfordult. Nagyon sok híres ember került magasabb fórumokra. És erre büszkéek vagyunk mi is. Mert végeredményben csak lokálpatriotizmus van, nem?!”

(Szintén a Tripoliszból egy cigányasszony:) „Mindig azt mondják, hogy Angyalföld meg Tripolisz! Hát mér’? Hát mér’ adták rá, hogy Tripolisz?! Hát mér’?! Mint ahogyan azt mondják hogy Lipótváros! Na! Meg az’ mondják, hogy zsidó-negyed! Most az a cigány vagy az a zsidó vagy az a másik, az nem olyan ember?! Hát aztat ugyanúgy szülte az anyja, mint a többit, nem?! Mér’, az most mennyivel külön? Azér’, mer’ annak most jobban megy a sora, mint a másiknak?! Vagy az szegényebb, mint a másik?! Á... á, há’ nem szabad így lenézni a népeket. Utóvégre az’ mondják, hogy most minden ember egyforma. Há’ mér’: ezek szerint mégse egyforma, mégis csinálnak itt is, Magyarországon is kivételeket!”

Mátyus Alíz

EGYIK HELYRŐL A MÁSIKRA

Fővárosi textilgyár. Mögötte leányszállás. Mellette leányszállás. Bejárata másik oldalán az ipari tanulók „kislányotthona”, azaz egy újabb leányszállás.

A vidéki lányok fővárosi munkavállalásának feltétele, hogy lakni tudjanak valahol. Először mindenki leányszálláson lakik. Később vannak, akik eljutnak albérletekbe is.*

LEÁNYSZÁLLÁSON

Százötvenezer ember él ma Magyarországon munkásszállásokon. Vannak köztük, akik harminc, sőt közel negyven éve dolgoznak máshol, mint ahol élnek. A középkorúaknak és az idősebbeknek családjuk van vidéken, minden hétvégén rendszeresen hazautaznak, otthon is kiveszik a munkából a részüket. Köti őket a család, az elszármazási hely, rendjét adják életüknek az otthoni szokások, normák. Ezek az emberek — többségükben férfiak — hétköznapi szabad idejüket töltik csak másképp, mint bejáró munkástársaik. A munkásszállókat nem köti le naponta a ház körüli, család körüli férfimunka, így keverednek esténként kocsmákba, szórakozóhelyekre elütni az időt vagy munkásszállói klubszobákba, társalgókba tévét nézni, kártyázni. Munkájuk köti őket a fővároshoz, nyugdíj utáni jövőjük a falujukhoz, a lakóhelyükhöz.

Más a helyzet a szállói fiatalokkal, a még eldöntetlen életűekkel, főképp a lányokkal. A fiúk rendszerint átveszik idősebb társaiktól a lakóhelytől távol eltöltött szabad idő szokásait, a lányok — mert a női munkásszállás, ahol asszonyok is laknak, ritkább — lánytársaiktól öröklik át a leányszállói, fővárosi élet normáit, rendjét.

A Kelenföldi Textilgyár régi leányszállása a Goldberger kolónia utolsó épülete. Mostani állapotában 1954-től működik. Három emeletén — mintha a földgömb különböző pontjain lennének — más-más napszakoknak megfelelően folyik az élet. Ha az első szinten éjszaka van, a másodikon nappal, a harmadikon épp most jöttek a munkából vagy most mennek oda. A háromműszakos textilgyári munkához igazodik a leányszállói élet. Emeletenként elkülöníti a délelőtti, délutánosokat, éjszakaiakat.

Ha valaki életében először jár leányszálláson, az első benyomása olyan, mintha egy szállodában lenne. Ezt idézik az egyforma szobák, egyforma ágytakarók, egyforma faliszőnyegek, és ahogy egy szállodában minimális lehetőség adódik ar-

* Részletek a szerző a Magyarország felfedezése sorozatban megjelenő „Holnapon innen, tegnapon túl” című szociográfiájából.